

Figura *geber*/męża (Lm 3,1) we współczesnych polskich badaniach biblijnych

W obcojęzycznych badaniach biblijnych nad Lm 3 wiele uwagi poświęca się figurze *haggeber* (TM), *aner* (LXX), *vir* (Vlg), która pojawia się już w pierwszym wersecie tego rozdziału: „Ja, mąż, doświadczyłem upokorzenia przez różgę gniewu jego”¹.

W komentarzach poświęca się jej osobne ekskursy, obszernie noty lub długie akapity, które odzwierciedlają intensywną dyskusję nad jej różnymi aspektami: filologicznym, historycznym, poetyckim czy teologicznym². Nie wydaje

¹ Jeśli nie zaznaczono tego inaczej, przekład tekstów biblijnych jest własny.

² Przykład takiego ekskursu znajduje się w komentarzu: K. KOENEN, *Klagelieder (Threni) 1,1-5,22*, Neukirchen-Vluyn 2015, s. 214–221. Poświęcone figurze noty lub dłuższe komentarze znajdują się w: A. BERLIN, *Lamentations. A Commentary*, Louisville 2002, s. 84n; E. OBARA, *Lamentazioni*, Cinisello Balsamo 2012, 86n; M.J. BIER, *‘Perhaps there is Hope’: Reading Lamentations as a Polyphony of Pain, Penitence, and Protest*, London 2015, s. 105–109. Artykuł: M. SÆBØ, *Who is “the Man” in Lamentations 3? A Fresh Approach to the Interpretation of the Book of Lamentations*, w: A.G. AULD (red.), *Understanding Poets and Prophets. Festschrift G.W. Anderson*, Sheffield 1993, s. 294–306.

się jednak, aby ta dyskusja została zamknięta. Ciągłe pojawiają się kolejne elementy wynikające z nowych podejść badawczych, przy pomocy których studiuje się Biblię, a wraz z nią Księgę Lamentacji. W ostatnich latach szczególnego znaczenia nabrały komentarze pisane z perspektywy feministycznej (por. A. Berlin, K.H. O'Connor, C. Mandolfo czy E. Obara)³. Dzięki nim dowartościowano figury kobiece (wdowy, matki, córki, oblubienicy) i sytuacje przemocy opisane przy pomocy licznych metafor i obrazów, którymi operuje autor Lamentacji. Znacząca obecność obrazów i metafor pochodzących z różnorodnych środowisk: wojny, polowania, kultu czy życia miejskiego, na nowo podniosła kwestię środków literackich, ożywiła badania literackie nad Lm, a w konsekwencji przesunęła uwagę badaczy z zagadnienia gatunku w stronę ponownego pogłębionego studium środków stylistycznych użytych w Lm. W tym kontekście pojawiła się propozycja W. Lanahana, który w pięciu poematach wskazuje na obecność „głosów mówiących” (*speaking voices*)⁴. Jednym z nich jest głos męża w trzecim poemacie. Każde z powyższych osiągnięć badawczych: znaczenie figur kobiecych, obrazów przemocy i obecności głosów nie tylko poszerzyło wiedzę o samym zagadnieniu, ale także w istotny sposób wpłynęło na zrozumienie innych aspektów Lm, np. umocniło przekonanie o wewnętrznej spójności księgi i o sieciach zależności przebiegających pomiędzy jej wyraźnie zarysowującymi się częściami, o obecności w Lm pięciu poematów będących jednostkami literackimi o dużej wewnętrznej spójności⁵, a także ożywiło zainteresowanie figurą *geber*/męża, która w opinii niektórych, ze względu na centralną pozycję trzeciego poematu w Lm, zajmuje znaczące miejsce wśród innych figur/głosów⁶.

³ Por. A. BERLIN, *Lamentations*; K.H. O'CONNOR, *Lamentations and the Tears of the World*, Maryknoll 2002; C. MANDOLFO, *Daughter Zion talks back to the prophets: a dialogic theology of the Book of Lamentations*, Atlanta 2007 czy już przywołany: E. OBARA, *Lamentazioni*. Zwięźłą ocenę dorobku tej perspektywy na polu interpretacji Lm przedstawił H.A. THOMAS, *Feminist Interpretation(s) and Lamentations*, w: TENZE, R.A. PARRY, *Great is thy faithfulness?: reading Lamentations as sacred Scripture*, Eugene 2011, s. 166.

⁴ Por. *The Speaking Voice in the Book of Lamentations*, *Journal of Biblical Literature* 93 (1974), s. 41–49.

⁵ Zagadnieniu jedności każdego z poematów Koenen poświęca osobny paragraf zatytułowany *Aufbau*, do którego dołącza dyskusję (por. *Klagelieder*, s. 21–25, 108–112, 206–209, 312–315, 377–378). Jego konkluzje w każdym wypadku są takie same: wszystkie poematy prezentują wewnętrzny logiczny rozwój (por. np. s. 21. 379)

⁶ Problem jedności Lm Lanahan stawia i rozwiązuje w następujących słowach, które są ciągle wiążące w tej kwestii: „if this examination of Lamentations soul succeed in on distinguishing five separable personae in the course of the book, would it not suc-

Figura „geber”/męża (Lm 3,1)

W treści niniejszego studium stawiam pytanie o polski stan poszukiwań nad tym aspektem badań biblijnych. Przegląd dorobku krajowych biblistów pozwoli ocenić stopień recepcji badań zagranicznych, rozeznac kierunki ich wpływu i dowartościować oryginalny wkład rodzimych poszukiwań. Zgromadzony materiał został rozdysponowany w czterech grupach uwzględniających specyfikę wkładu naukowego. Stąd w pierwszym rzędzie zostanie zaprezentowany dorobek translatorski, następnie podręczniki akademickie, po nich naukowe komentarze do Księgi Lamentacji, a w końcu artykuły naukowe.

Lm 3,1 w polskich przekładach biblijnych

Polska tradycja translatorska Biblii sięga XVI w., kiedy to ukazały się pierwsze kompletne tłumaczenia Pisma Świętego na język polski: *Biblia brzeska* i *Biblia Wujka*. W minionym stuleciu w polskiej katolickiej tradycji biblijnej nastąpił istotny zwrot polegający na zerwaniu z uświęconym tradycją przekładem ks. Jakuba Wujka, już w wielu miejscach niezrozumiałym dla współczesnego odbiorcy Biblii. Próby nowych tłumaczeń, najczęściej z języków oryginalnych na język polski, podejmowane początkowo w odniesieniu do Ewangelii (np. W. Szczepański, 1916–1917; F. Gryglewicz, 1947) i *Psalterza* (np. F.A. Symon, 1906; Kruszyński, 1936), z czasem zaowocowały tłumaczeniami całego Nowego Testamentu (S. Kowalski, 1957; E. Dąbrowski, F. Gryglewicz, 1958–1979) a potem Starego (S. Łach, L. Stachowiak, 1961). Wielkim wydarzeniem w dziejach polskiej biblistyki stało się wydanie w 1965 r. zbiorowego przekładu całego Pisma Świętego, które jest do dziś obecne w polskim Kościele pod nazwą Biblii Tysiąclecia i w kolejnych wydaniach ma ciągle wielkie znaczenie⁷. Owocem zbiorowej pracy tłumaczy różnych wyznań są inne ważne wydania całej Biblii w języku polskim: 1973–1975: *Biblia poznańska* (BPZ), 1975: *Biblia warszawska* (BWA), 2005:

ceed in destroying the unity of the book, dissecting a totality into a series of discrete statements? Would such a success imply multiple authorship?

On the contrary, the variety of voices sketches the topography of a unique spiritual consciousness which can realize itself only by projecting its grief in its constituent phases by adopting different personae. this ultimate unity should emerge as a single controlling awareness from the detailed examination of the five personae to which we shall now proceed?” – *The Speaking Voice*, s. 42.

⁷ Polecam w tym miejscu monografię Rajmunda Pietkiewicza poświęconą Biblii Tysiąclecia, por. *Biblia Polonorum. Historia Biblii w języku polskim*. T. V: *Biblia Tysiąclecia*, Pallottinum, Poznań 2015.

Cezary Korzec

Biblia paulistów (BSP), 2016: *Biblia pierwszego Kościoła*, 2017: *Biblia ekumeniczna* i inne. Przekłady Księgi Lamentacji wpisują się w zasadnicze linie wyznaczone przez edytorów – elementy komunikacyjne polskiego przekładu przeważają nad wiernością tekstom w językach oryginalnych.

Wyznaczona przez *Biblię Wujka* zależna od Wulgaty (łac. *vir*) linia translatorska Lm 3,1a:

Jam **mąż** widzący ubóstwo moje w różdze zagniewania jego

jest kontynuowana przez część przywołanych tłumaczeń:

BPZ Jam mężem...

BWA Ja jestem tym mężem...

Są jednak i takie, które proponują w tym miejscu lekturę:

BTP Jam człowiek...

BSP [...] jestem człowiekiem...

LXP [...] ja, człowiek...

Tak też termin *geber* tłumaczy się w *Biblii brzeskiej*:

Jam **człowiek** jest czujący trapienie w gwałtownej popędliwości jego.

Wybór jednego z terminów przez poszczególnych tłumaczy ma charakter komunikacyjny. Potwierdzać to może fakt, że w żadnym z tłumaczeń wydawca tekstu nie korzysta z dostępnych przypisów lub not marginalnych, aby ten wybór uzasadnić.

W tym miejscu warto też wspomnieć, że żaden z wydawców, którzy proponują notę wprowadzającą do księgi, nie przypisuje figurze *geber*/męża specjalnego znaczenia. Informacji o niej należy szukać w miejscach, które mówią w sposób ogólny o repertuarze środków stylistycznych użytych w Księdze Lamentacji.

Na uwagę zasługuje natomiast sposób oddania tekstu przez *Biblię warszawską*, której przekład poprzez użycie zaimka wskazującego jest bardziej literalny od pozostałych. Trudno jednak ustalić, czy tłumaczowi poza dosłownością przyświecały inne intencje w tym sposobie oddania Lm 3,1, który obok rodzajnika określonego posługuje się emfaticznym zaimkiem osobowym 1. osoby liczby pojedynczej.

Podręczniki akademickie

Aktualny stan badań biblijnych znajduje odbicie w podręcznikach lub skryptach dla studentów teologii wydawanych na potrzeby podstawowego kształcenia akademickiego. Polska bibliistyka ma w tym względzie duży dorobek. Obok indywidualnie przygotowywanych przez poszczególnych wykładowców Pisma Świętego skryptów na potrzeby prowadzonych wykładów, a dziś różnego rodzaju prezentacji multimedialnych, do dyspozycji studentów znajdują się pojedyncze wprowadzenia i uznane serie wprowadzeń do zbiorów ksiąg biblijnych⁸. Część z nich podejmuje także problematykę figury *geber*/męża z Lm 3. W porządku chronologicznym czynią to:

- J. Frankowski (red.), *Wprowadzenie w myśl i wezwanie ksiąg biblijnych*, t. 7: *Pieśni Izraela*⁹

A. Strus, autor wprowadzenia do Lm, pisze o figurze męża następująco:

Wykorzystując paronomazję *'áni* – „ja” i *'óni* – „udręczenie”, [autor] każe tej postaci przedstawić się słowami wyznania: „Jam mąż, który doznał udręczenia”. Wobec tak uroczystego oświadczenia milkną zarówno miasto, jak poeta, a nawet sam Jahwe, by wsłuchać się w głos tajemniczego męża cierpienia¹⁰.

- L. Stachowiak (red.), *Wstęp do Starego Testamentu*¹¹

Autorem wstępu do Księgi Lamentacji jest L. Stachowiak, redaktor całego tomu, a przy tym autor komentarza do Lm, który ukazał się w serii komentarzy KUL (zobacz poniżej). W kontekście omawiania problematyki autorstwa księgi zwraca on uwagę na autobiograficzny styl trzeciego poematu i formułuje następującą opinię: „Nie wydaje się jednak, by autor był sam prorokiem lub kapłanem; w każdym razie Lm 3,1-18.52-58 nie dowodzi tego jednoznacznie”¹².

⁸ W polskich opracowaniach tego typu Księgi Lamentacji znajduje się albo pośród ksiąg proroczych (por. np. Gądecki, Jelonek), albo wśród ksiąg poetyckich (por. np. Strus, Brzegowy).

⁹ Tom opracowany przez A. Strusa, J. Warzechę i J. Frankowskiego ukazał się już w roku 1988 w wydawnictwie Akademia Teologii Katolickiej i był drugim w porządku chronologicznym z wydanych w tej serii tomów.

¹⁰ Por. A. STRUS, *Pieśni Izraela*, s. 134.

¹¹ Pallottinum, Poznań 1990.

¹² Por. L. STACHOWIAK, *Wstęp do Starego Testamentu*, s. 294.

W ten sposób podejmuje jedną z ważniejszych kwestii w badaniach nad figurą *geber*/męża tj. zagadnienie jego historyczności.

- St. Gądecki, *Wstęp do ksiąg prorockich Starego Testamentu*¹³

Zwiężły, liczący zaledwie pięć stron wstęp do Księgi Lamentacji został umieszczony w sekcji poświęconej prorokom VI w. przed Chr. Jedyne z punktu *Podział księgi* można wywnioskować, że autor identyfikuje figurę męża z prorokiem (Jeremiaszem?)¹⁴.

- A. Paciorek, *Biblia dla każdego i na każdy dzień. Stary Testament*¹⁵

„Jam człowiek... – tak tłumaczy początek trzeciego poematu A. Paciorek – to poeta, który zamiast opisywać cierpienia miasta, przedstawia się jako ten, który na własnym ciele doświadczył Bożego gniewu”. Następnie pyta się: „Kim jest ten człowiek, ów nauczyciel narodu, tak szeroko opowiadający o swych cierpieniach?”. I udziela oczywistej w swoim mniemaniu odpowiedzi: „to Jeremiasz”¹⁶.

- T. Jelonek, *Prorocy Starego Testamentu*¹⁷

T. Jelonek poświęca Lm więcej uwagi niż inni autorzy tego rodzaju opracowań¹⁸. Omawiając treść trzeciej z pięciu pieśni tworzących Lm pisze:

Autor sam na sobie odczuwa tragedię narodu i przedstawia ją w wielu obrazach oraz przenośnych wyrażeniach (w. 1-17). Chociaż kończy on skargę słowami: Przepadła moc moja i ufność moja w Jahwe (w. 18), to jednak nie traci nadziei, ufa, gdyż nie wyczerpała się litość Jahwe, Jego miłość nie zgasła, a wierność jest ogromna¹⁹.

W słowach tych wyraża opinię, że autobiograficzny styl fragmentu jest wynikiem bezpośredniej interwencji autora księgi, co nie w pełni koresponduje z wyrażonymi wcześniej poglądami na autorstwo księgi²⁰.

- T. Brzegowy, *Psalterz i Księga Lamentacji*²¹

¹³ Rok wydania 1993, nakładem Prymasowskiego Wydawnictwa „Gaudentinum” w Gnieźnie.

¹⁴ Por. S. GĄDECKI, *Wstęp do ksiąg prorockich Starego Testamentu*, s. 157n.

¹⁵ Pallottinum, Poznań 1995.

¹⁶ Por. A. PACIOREK, *Biblia dla każdego i na każdy dzień. Stary Testament*, 581n.

¹⁷ Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

¹⁸ Por. rozdz. *Księga Lamentacji*, s. 212–220.

¹⁹ T. JELONEK, *Prorocy Starego Testamentu*, s. 217n.

²⁰ Por. *tamże*, s. 214n.

²¹ Biblos, Tarnów 2007.

Figura „geber”/męża (Lm 3,1)

Wprowadzenie do Księgi Lamentacji zostało dołączone do obszernego wstępu do Księgi Psalmów. Jest to zabieg o tyle ciekawy, że T. Brzegowy już wcześniej przygotował wprowadzenie do Księgi Psalmów i innych ksiąg biblijnych, pomijając w niej Księgę Lamentacji²². Omawiając treść poszczególnych pieśni tworzących księgę, podmiot liryczny trzeciej z nich przedstawia jako modlącego się²³. Odróżnia go od pozostałych, których uważa za poetów. Należy dodać, że Brzegowy zdecydowanie odrzuca opinię o jeremiaszowym autorstwie księgi, opowiadając się za jej anonimowym pochodzeniem.

Wśród zaprezentowanych opinii zawartych w polskich wprowadzeniach do Księgi Lamentacji na uwagę zasługuje ta A. Strusa. Ten niezujący już polski salezjanin w pełni docenił formę poetycką księgi, a zwłaszcza autobiograficzną szatę literacką Lm 3. Do konwencji poetyckiej tego tekstu należy także figura *geber*/męża, która przemawia w 1 osobie lp. Część autorów wprowadzeń (Stachowiak, Brzegowy) wydaje się poważnie traktować tę sytuację literacką tekstu, oddzielając sprawę podmiotu lirycznego przemawiającego w Lm 3 od sprawy autorstwa całej księgi. Za nieuzasadnione należy uznać te opinie, które jednoznacznie wskazują na Jeremiasza.

Komentarze do Księgi Lamentacji

Aktualnie są dostępne trzy naukowe komentarze do Księgi Lamentacji będące owocem badań polskich biblistów: L. Stachowiaka *Lamentacje. Księga Barucha. Wstęp – przekład z oryginału, komentarz*, Pallottinum: Poznań 1968, D. Iwańskiego *Księga Lamentacji, 1–2*, Wyd. Naukowe UMK: Toruń 2015, C. Korca *Księga Lamentacji. Wstęp. Przekład z oryginału. Komentarz*, Edycja Świętego Pawła: Częstochowa 2021. Należy także wspomnieć, że za granicą ukazał się komentarz do Lm polskiej badaczki Elżbiety Obary: *Lamentazioni, Introduzione, traduzione e commento*, Edizioni San Paolo: Cinisello Balsamo 2012. Wszystkie są zaopatrzone w bogaty aparat krytyczny właściwy pracom naukowym. W każdym z nich komentarz do tekstu jest poprzedzony obszernym wprowadzeniem o charakterze historyczno-krytycznym, co też jasno wskazuje na rodzaj metodologii, z jaką komentarz został przygotowany. W dwóch komentarzach: Iwańskiego i Korca, warstwa naukowa przeplata się z elementem perswazyjnym, który wynika z założeń wydawniczych serii Nowych Komentarzy

²² Por. T. BRZEGOWY, *Psalmy i inne pisma*, Tarnów 1997.

²³ Por. TENŻE, *Psalterz i Księga Lamentacji*, s. 233.

Biblijnych publikowanych przez Wydawnictwo Świętego Pawła²⁴. Należy przy tym zaznaczyć, że także pozostałe publikacje ukazały się w ramach znaczących serii komentarzy biblijnych.

Pierwszy z nich stanowi dziesiąty tom w serii komentarzy biblijnych przygotowanych w drugiej połowie ubiegłego wieku przez Katolicki Uniwersytet Lubelski. L. Stachowiak początek Lm 3 oddaje w następujący sposób: „Jestem mężem, co doznał nędzy przez różgę Jego gniewu”²⁵. W komentarzu autobiograficzny ton wypowiedzi klasyfikuje jako wyznanie. Uważa, że tekst w tym miejscu nawiązuje do modelu literackiego Księgi Jeremiasza oraz Księgi Hioba. Podmiot liryczny identyfikuje z autorem tekstu, co potwierdza na kolejnych stronach, pisząc w komentarzu do ww. 4-18: „Niby po ciężkiej chorobie jest autor całkowicie wycieńczony (Ps 3) i złamany [...]”²⁶.

Dariusz Iwański już na początku komentarza do Lm 3 pisze: „charakterystyczne dla Lm 3 jest przejście do relacji niejako «z pierwszej ręki» – podane przez tajemniczego człowieka, którego tożsamość jest zagadką”²⁷. W zdaniu tym dowartościowuje znaczenie 1 osoby lp., nie tylko dla Lm 3, ale jako cechy stylu, wyróżniającej ten rozdział w całej Księdze Lamentacji. Jednocześnie wskazuje na istnienie pewnej enigmy dotyczącej figury *geber*/męża, który to wątek rozwija dalej: „Zostaje on jedynie przedstawiony jako *geber*, czyli człowiek, mąż, przy czym w słowie tym pobrzmiewa wątek siły, która jest kojarzona z męskością”. Na kolejnych stronach skupia uwagę na danych identyfikujących tę postać, płynących z samego tekstu: „jego misją zdaje się pomoc pobratymcom w „oswojeniu” tragedii, której wspólnie doświadczają. Chce ukazać sens w tym, co wszystkim wydaje się sensu pozbawione. [...] *geber* forsuje tezę, że wbrew nadziei trzeba wierzyć, że Jahwe może i chce ocalić Naród Wybrany”²⁸. Opisując tę figurę, używa różnego rodzaju kwantyfikatorów: bohater, podmiot mówiący, „człowiek z żelaza”.

Po wprowadzeniu do całego Lm 3 w komentarzu do wersetu pierwszego: „Ja jestem tym mężem, który widział ucisk pod biczem Jego gniewu”, pisze: „Początkowe stwierdzenie «ja jestem tym mężem» brzmi, jakby faktycznie autor

²⁴ Oba komentarze były przygotowane dla potrzeb serii Nowy Komentarz Biblijny. Wśród wymagań wydawniczych znajduje się także to, aby w komentarzach tej serii była obecna refleksja kerygmaticzna.

²⁵ L. STACHOWIAK, *Księga Lamentacji*, s. 56.

²⁶ *Tamże*, s. 58,

²⁷ D. IWAŃSKI, *Księga Lamentacji*, t. 2, s. 12.

²⁸ *Tamże*, s. 13.

Figura „geber”/męża (Lm 3,1)

całej Księgi chciał się wreszcie ujawnić i zabrać głos w dyskusji”. Na kolejnych stronach, 23 i 24, odpowiadając na tę wątpliwość, wraca do pojęcia „podmiotu mówiącego”, które jest tłumaczeniem *speaking voice* Lanahana, i wskazuje na recepcję jego koncepcji:

Podmiot mówiący nie przedstawia się z imienia. Mówi o sobie *geber* człowiek, mąż. [...] termin ten poprzedza rodzajnik określony, co najprawdopodobniej sugeruje, że chodzi o postać znaną już z wcześniejszych tekstów lub po prostu znaną szerokiemu gremium odbiorców Księgi. Z pewnością był to jakiś ważny naoczny świadek dramatycznych wydarzeń w Jerozolimie, który jeszcze przed tymi wydarzeniami znany był Judejczykom.

W dalszej części poszukiwań koncentruje się na samym terminie i opierając się na studium innych miejsc biblijnych (por. np. Lb 24,3; Hi 3,3; Ps 18,26; Prz 30,1; Jr 22,30), w których pojawia się termin *geber* w jego różnorodnych konotacjach, ustala jego znaczenie w odniesieniu do Ps 34, 40, 88, 89 i 128. Píše: „Z pewnością ta ostatnia kwalifikacja gebera najbardziej przystaje do obrazu Lm 3. Chodzi o podkreślenie jego wyjątkowej relacji z Jahwe, która została wystawiona na bezprecedensową próbę”. Nie rezygnuje przy tym z zacięcia historycznego i dodaje do tej literackiej charakterystyki doprecyzowanie właściwe metodologii historyczno-krytycznej: „Był on zapewne jednym z mieszkańców Jerozolimy, o czym świadczy choćby tekst Lm 3,51 («mojego miasta»), i naocznym świadkiem jej (Jerozolimy) upadku”. Całość wyводу konkluduje: „Geber bez siły to obraz wewnętrznie sprzeczny – karykatura mocarza. Jest to więc kolejny «odwrócony obraz»”²⁹.

Komentarz C. Korca jest dwudziestym czwartym tomem w serii Nowych Komentarzy Biblijnych. Autor w wielu miejscach wchodzi w dialog z autorami poprzednio omawianych komentarzy i tłumaczeń Księgi Lamentacji na język polski. Komentując pierwszy werset poematu trzeciego: „*Ja, mąż, widziałem upokorzenie przez różgę gniewu Jego*”, píše: „Trzeci poemat otwiera emfatyczne *’ani* – ja, powiązane z akrostychiczną budową także tej lamentacji. Pierwsza osoba liczby pojedynczej zapowiada autobiograficzny ton następujących zdań”³⁰. Tę dowartościowującą charakterystykę literacką trzeciego poematu myśl rozwija w kolejnych zdaniach, dając przy tym wyraz swoim preferencjom

²⁹ Tamże, s. 24

³⁰ C. KORZEC, *Księga Lamentacji*, s. 105.

metodologicznym, w których analiza literacka, często ta podstawowa, obejmująca studium morfologiczne, przeważa nad historyczną. Znajduje to potwierdzenie już w bezpośredniej refleksji nad terminem *geber*:

Poprawna identyfikacja musi wziąć pod uwagę silny związek syntaktyczny terminu z zaimkiem osobowym „ja”, jak i fakt wielokrotnych zmian morfologicznych przy zachowaniu jedności głosu mówiącego w całym poemacie trzecim – por. np. 3 os. l.poj. i 1 os. l.mn. w ww. 48-66³¹.

Zachowuje przy tym świadomość szerszej perspektywy literackiej, czyli kompleksu figur, głosów mówiących, lub – używając terminologii Iwańskiego – podmiotów mówiących w innych częściach księgi:

Nie bez znaczenia pozostaje fakt, że postać *geber*-męża odnosi się do dominujących w poematach pierwszym i drugim figur kobiecych: „wdowy” i „córki”. Obraz będącego w sytuacji „ucisku” *męża jest ich uzupełnieniem. Opis tragedii staje się w ten sposób komplementarny, a przez to jeszcze bardziej rozszerza się jej zasięg, doświadczenie katastrofy nabiera cech powszechności i totalności.*

Identyfikując figurę *geber*, konsekwentnie odwołuje się do poetyckiego kontekstu, którego istotnym „graczem” jest sam Bóg, i dlatego pisze:

Figura męża-wojownika wpisuje się w serię wcześniejszych obrazów wojennych. Jest ich kontynuacją i jednocześnie znajduje się w ostrej opozycji wobec nich. We wcześniejszych rozdziałach figura wojownika była przypisana Bogu. To On, JHWH, wystąpił przeciw Jerozolimie i swojemu narodowi i zwyciężył. W przeciwieństwie do Boga-wojownika, w przypadku męża identyfikacja siebie jako wojownika nie jest związana z chwałą, jaką daje zwycięstwo.

Polskie komentarze do Księgi Lamentacji dokumentują wzrastające zainteresowanie księgą i jej szczegółowymi problemami, także tym figury *geber*/męża. Proces ten może być wynikiem pewnego przypadku, tj. pewnej konieczności wydawniczej, i stąd jego ostateczna ocena może nastąpić dopiero wówczas, kiedy zaczną

³¹ *Tamże.*

się ukazywać kolejne prace monograficzne, które nie będą tworzone „pod presją” wydawanych serii: czy wprowadzeń do Starego Testamentu i jego ksiąg, czy szczegółowych komentarzy. Wielkie znaczenie miałyby w tym względzie prace magisterskie powstające na wydziałach teologicznych, dotyczące ogólnych problemów Lm i jej poszczególnych fragmentów, a także artykuły naukowe, które najpełniej dokumentują postęp badań naukowych w każdym obszarze nauki.

„Geber”/mąż w polskich artykułach naukowych

W dorobku polskich biblistów jest niewiele artykułów naukowych poświęconych Księdze Lamentacji, co potwierdza kwerenda przeprowadzana i udokumentowana przez wydawców różnych bibliografii polskiej biblistyki za kolejne lata³². W konsekwencji szczegółowe problemy tej księgi ciągle pozostają polem badawczym, które oczekuje na zainteresowanie ze strony polskich biblistów. Dotyczy to także problematyki prezentowanej w tym artykule.

Zapowiedzią zmian są artykuły polskich biblistów opublikowane w języku angielskim w wydawnictwach zagranicznych. W porządku chronologicznym są to:

- C. Korzec, *I-the strong man in the face of His wrath (cf. Lam 3:1) A Man in face of divine violence*, w: tense (red.), *Bibel Caught in Violence*, Peter Lang: Berlin – Bern, Bruxelles – New York – Oxford – Warszawa – Wien 2019, s. 75–89
- D. Iwański, *The Geber of Lam 3 in Light of Two-Time Perspective and Two Literary Conventions / El geber de Lam 3 a la luz de la perspectiva de dos tiempos y dos convenciones literarias*, *Cauriensia* 15 (2020), s. 459–481 (doi: <https://doi.org/10.17398/2340-4256.15.459>)
- C. Korzec, *The Voice of Geber (Lam 3) in the Panorama of Speaking Voices in the Book of Lamentations*, *The Biblical Annals* (przyjęty do druku na rok 2021).

Ze względów językowych są one dostępne ograniczonemu kręgowi polskich pasjonatów Biblii. Natomiast wpisują się w trend internacjonalizacji

³² W tym miejscu trzeba wspomnieć tomy *Bibliografii biblistyki polskiej* wydawane przez P. Ostańskiego w oficynie Uniwersytetu im Adama Mickiewicza od roku 2002 do dziś, a mające początek w roku 1945. Obok nich istnieje wiele wcześniejszych zestawień polskiej biblistyki, jak np. *Polska bibliografia biblijna adnotowana za lata 1964–68* pod red. J. Frankowskiego. Współcześnie na bieżąco zadania gromadzenia polskiej bibliografii biblijnej podjęła się redakcja „The Biblical Annals”.

polskich badań biblijnych i coraz odważniejszego ze strony polskich biblistów prezentowania własnego dorobku na forum międzynarodowym³³.

Autorami artykułów są wydawcy współczesnych komentarzy omówionych powyżej i one także stanowią silny punkt wyjścia dla przedstawionych w nich analiz. C. Korzec w swoich artykułach, bazując przede wszystkim na analizie literackiej, rozwija problem relacji figury *geber/męża* do figury Boga-wojownika (por. *I-the strong man*) i innych figur głosów mówiących, w Lm (por. *The Voice of Geber*). Podstawowe założenie stanowi teza o centralności trzeciego poematu w księdze i dominującego w nim głosu *geber/męża*. Biblista jest przekonany, że początkowa autoidentyfikacja „ja, mąż” ma (auto)szydercze znaczenie³⁴, którego źródłem jest bezwzględnie prowadzona przez Boga destrukcja miasta. Na tym tle należy zrozumieć zmianę zachodzącą w prezentacji innych figur/głosów narratora czy wspólnoty.

Drugi z biblistów, D. Iwański, wychodząc poza właściwe sobie historyczne pole badawcze, zastanawia się nad perswazyjnym wymiarem figury *geber/męża* w tym poemacie. Czyni to w świetle dwóch konwencji literackich: podmiotu mówiącego (*speaking voice*) i anonimowości. W badaniach stawia sobie za cel wprowadzenie ładu w dotychczasowych studiach (np. D. Hillers, J. Renkema, F. Dobbs-Allsopp, A. Berlin) nad figurą *geber/męża*³⁵. Wybrana perspektywa badawcza pozwala mu uznać za niesatysfakcjonujące rozwiązania szukające historycznej tożsamości *geber/męża*. Silna presja środków literackich, anonimowości i zastosowanie środka stylistycznego w postaci podmiotu mówiącego nakazują zaakceptowanie płynącej przez nie tożsamości³⁶.

Zaprezentowane artykuły są zgodne co do znaczenia figury *geber/męża* w Księdze Lamentacji. Oba doceniają konwencję literacką użytą przez autora Lm, zwłaszcza konwencję głosu mówiącego, dowartościowując przy tym inne elementy. Dorobek D. Iwańskiego wskazuje przy tym kierunki badań, które są

³³ Należy zaznaczyć, że pierwszy z artykułów został zaprezentowany podczas Międzynarodowej Konferencji Biblijnej *Biblia uwiktana w przemoc* w Rosowie-Szczecinie w dniach 5–6 maja 2017. Z kolei projekt naukowy *Bibel Caught in Violence*, którego owocem jest książka pod tym samym tytułem, został przedstawiony podczas The Annual Conference 2019 of European Association of Biblical Studies in Warsaw.

³⁴ Por. C. KORZEC, *I-the strong Man*, s. 76n.

³⁵ Por. D. IWAŃSKI, *The Geber of Lam 3*, s. 468–471.

³⁶ „There is nothing in the text allowing us to determine with precision who that person is. It is useless to ask whether he is a fictional or historical figure. The voice convention makes those questions irrelevant. He is as real as we make him, Iwański, *The Geber of Lam 3*”, s. 473.

Figura „geber”/męża (Lm 3,1)

obietujące z perspektywy historycznej. Stałe odniesienia prowadzonych poszukiwań do strategii literackich obecnych w Księdze Przysłów, Księdze Hioba i Koheleta mogą się okazać owocne dla odtworzenia tła kulturowo-teologicznego, które wpłynęło w sposób decydujący na tak oryginalne przedstawienie tej figury.

Podsumowanie

Dokonany przegląd polskiego dorobku badań nad figurą *geber*/męża w Lm 3,1 wskazuje na ożywienie badań biblijnych na tym polu badawczym. Jest ono wynikiem rosnących kompetencji polskich biblistów, które pozwalają na podejmowanie nie tylko zagadnień wstępnych z zakresu biblistyki, ale także bardzo specjalistycznych. Porównanie badań dwóch biblistów D. Iwańskiego i C. Korca dokumentuje też dokonanie się istotnego przesunięcia w metodologii badań biblijnych. Badacze ci coraz chętniej w rozwiązywaniu szczegółowych problemów sięgają po narzędzia analizy literackiej. Wydaje się, że dotyczy to nie tylko aspektu, który stał się przedmiotem badań w tym artykule, ale także innych kierunków poszukiwań biblijnych.

Jednocześnie znaczenie podjętej problematyki, które w pełni ukazuje się dopiero w momencie podjęcia badań szczegółowych, zachęca do wypełnienia poważnej luki w polskich badaniach nad Księgą Lamentacji, nie tylko w celu dorównania do poziomu badań międzynarodowych, ale także owocnego przekazania przesłania księgi duszpasterzom i wiernym w naszej ojczyźnie, znajdującym się także w skomplikowanych sytuacjach przemocy „pod ręką Boga”.

Ks. Cezary Korzec